

HITLERI KOLETISED

Hitleri koletised

Kolmanda riigi üleloomuliku ajalugu

ERIC KURLANDER

Inglise keelest tõlkinud
Ivar-Anton Karros

 TÄNAPÄEV

Originaali tiitel:

Eric Kurlander

Hitler's Monsters: A Supernatural History of the Third Reich

Yale University Press, New Haven and London 2017

Originally published by Yale University Press

Toimetanud Hele Pärn

Kujundanud Virge Ilves

Copyright © 2017 Eric Kurlander

Tõlge eesti keelde © Ivar-Anton Karros ja Tänapäev, 2018

ISBN 978-9949-85-384-7

www.tnp.ee

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISUKORD

Tunnustus ja tänuavaldused	vii
Sissejuhatus	xi
I OSA	
1 Natsismi üleloomulikud juured. Aariagermaani usk, piiriteadus ja Austria-Saksa okultismi taassünd 1889–1914	3
2 Thule seltsist NSDAP-ks. Natsi üleloomuliku kujuteldava vormimine, 1912–1924	35
3 Hitleri maagia ärakasutamine. Weimari õudusest Kolmanda Riigi nägemuseni	65
II OSA	
4 Kolmanda Riigi sõda okultismiga. Okultismivastatus, hitleri maagide sõnasõda ja Hessi aktsioon	103
5 Tähed laskuvad külmunud maale: Piiriteadused Kolmandas Riigis	137
6 Lutsiferi õukond. Aariagermaani paganlus, indoaaria vaimsus ja natside asendususe otsingud	171
III osa	
7 Teine maailmasõda. Rahvaluule ja piiriteadused välispoliitikas, kihutustöös ja sõjaoperatsioonides	207
8 Koletislik teadus. Rasside ümberasustamine, inimkatsed ja holokaust	243
9 Natsismi loojak. Imerelvad, üleloomulikud partisanid ja Kolmanda Riigi häving	275
Epiloog	309
Märkused	313
Bibliograafia	440

TUNNUSTUS JA TÄNUAVALDUSED

Kaheksa aasta jooksul, mil ma olen selle raamatu kallal töötanud, on mul tekkinud tänuvõlg paljude inimeste ja asutuste ees. Minu uuringuid ja kirjutamist on toetanud 2012. aasta Fullbrighti õpetlaste sõpruskond, 2012. aasta õppejõudude vahetus Freiburgi pedagoogikakõrgkooliga, neli Stetsoni ülikooli suveuringute granti (2009, 2012, 2013, 2015) ja Stetsoni 2015. aasta kevade sabatiauhind. Olen nende toetuse eest erakordselt tänulik CIES-ile ja Stetsoni ülikooli kutsearengukomiteele. Ilma Berliini, Koblenzi ja Freiburgi Saksa föderaalarihiivide arhivaaride ja muude töötajate asjatundlikkuse ja abita ei oleks ma kunagi selle raamatu valmimiseks vajaliku arhiivitööga hakkama saanud. Samasugune tänuvõlg on mul Müncheni tänapäevaajaloo instituudi ning Freiburgi psühholoogia äärealade ja vaimse tervise instituudi töötajate ees.

Olen tänulik Kölni ülikooli suurepärasele raamatukogudele, kus ma viisin läbi suurema osa selle projekti esialgsetest uuringutest, samuti Freiburgi ülikoolile, kus ma veetsin külalisõppejõuna 2012. aasta kevadsemestri. Sama väärtuslik oli Berliini linnaraamatukogu (*Staatsbibliothek uz Berlin, Stiftung Preussischer Kulturbesitz*). Nende kolme asutuse erakordsetest kogudest pärineb suurem jagu esma- ja teiseseid allikaid, millel see raamat rajaneb. Tahan samuti tänada Stetsoni ülikooli teaduskonna ja raamatukogu töötajaid, isearanis Barbara Costellot ja Susan Derryberryt, kes aitasid otsida raskesti leitavaid veebiallikaid või saada üllitisi raamatukogudevahelise laenutuse kaudu.

Selle raamatu ainese uurimise ja kirjutamise on muutnud võimalikuks hulk kaasõpetlasi. Seda projekti, nagu ka mu varasemaid projekte, toetasid pühendumuse ja innuga võrratud David Blackburn ja Geoff Eley, samuti mu Stetsoni ametikaaslased Grady Bellenger, Paul Croce, Karen Ryan ja Margaret Venzke. Olen väga tänulik õpetlastele, kes kutsusid mind paneelidele, konverentsidele ja kollokviumitele Saksamaal ja Ameerika Ühendriikides, kus mul oli võimalus esitleda selle projekti eri tahke kõige varasemast järgust kuni viimaste peatükkide valmimiseni. Nende hulka kuuluvad Jason

Coy, Norbert Finzsch, Bryan Ganaway, Geoffrey Giles, Bernd Grewe, Thomas Pegelow Kaplan, Thomas Lekan, Johannes Mueller, Sylvia Pletschek, Heather Perry ja Richar Wetzell. Õige mitmed ametivennad pakkusid kasulikku tagasisidet peatükkide algsele tekstile, artiklitele või esitlustele, mida ma Saksamaal ja USA tegin. Nende hulka kuuluvad paljude teiste hulgas Ofer Ashkenazi, Benita Blessing, Erik Butler, Joel Dabis, Michael Fahlbush, Jamil Khader, Samuel Koehne, Fabian Link, Emily Mieras, Nicole Mottier, Perry Myers, Barry Murnane, Clyde Kurlander, Michele Kurlander, Peter Staudenmaier, Anthony Steinhof, Julia Torrie, Jared Poley, Andrew Por ja George Williamson.

Tahaksin samuti tänada oma kaastoiimetajaid Monica Blacki, Joanne Miyang Chod ja Douglas McGetchinit koostöö eest kahe toimetatud kogu juures, mis aitasid mul oma uurimistöö läbi mõelda, kohtuda õpetlastest mõttekaaslastega ja arendada välja seisukohad, mis siin raamatus toodud on. Tahaksin eriliselt tänada kadunud Nicholas Goodrick-Clarke'i, Peter Fritzschet, Richard Steigmann-Galli ja kolme teist anonüümset retsensenti, kes on esialgse ja ka lõppkäsikirja põhjalikult läbi lugenud. Nende kasulikud soovitusel on teinud selle raamatu märksa paremaks.

Minust oleks hoolimatu jätta mainimata Yale University Pressi toimetajad, alustades Heather McCallumiga, kes jääb kõige toetavamaks ja innukamaks toimetajaks, kellega ma olen koos töötanud. Tema kindel panus sellesse projekti algusest kuni lõpuni oli selle raamatu valmimise juures asendamatu. Samamoodi olen tänulik Melissa Bondile, Samantha Crossile ja Rachel Longsdale'ile nende asjatundlikkuse ja abi eest. Eraldi tahan tänada oma võrratut raamatutoimetajat Richard Masonit, kes näitas üles mitte üksnes tavalist hoolsust, otsides vigaseid viiteid ja stiilivigu, vaid tegi ka hulga kasulikke toimetajasoovitusi. Tahaksin väljendada oma tänulikkust Stetsoni ajalooosakonna haldusabilistele viimase kuue aasta jooksul, eriti Mary Bernardile, Jennifer Snyder Hildebrandtile ja Chelsea Santorole nende logistilise ja toimetajatoetuse kogu selle projekti vältel. Nad juhendasid meie praktikatudengeid raamatute ja artiklite väljaotsimisel, esialgse bibliograafia kokkupanemisel ja tegid ära suure hulga muid vajalikke toimetusi. Mainitud tudengite hulka kuulusid Jesika Butler, John Dieck, Maria Frank, Marissa Hanley, Josh Howard, Katie Nathensen, Andrei Pemberton ja Brett Whitmore. Ja lõpuks tahaksin ma tänada oma üliõpilasuuringute abilisi Drew Glasnocichi, Noah Katzi, Justin McCallisteri, William Properit, Alex (Matthew) Raffertyt, Julise Stevensit ja Tabea Wanningeri, kes aitasid välja noppida, korraldada ja analüüsida sadu lehekülgi esmaseid ja teiseid allikaid.

Lõpuks tahaksin tänada oma lapsi Amélie't ja Kolyat. Nad on rõõmsameelselt saatnud mind ja mu naist Monikat viimase kaheksa aasta jooksul

Saksamaale poolel tosinal korral – käinud seal semestri jagu kooliski –, et teha võimalikuks selle raamatu tarvis uurimistöö ja selle kirjutamine. Pühendan selle raamatu neile.

SISSEJUHATUS

„Rahvussotsialismi edul, füüreri ainulaadsel kujul ei ole Saksa ajaloos võrdset ... Nende ajalooliste ja enneolematute poliitiliste sündmuste tulemus on, et paljud sakslased on hakanud oma romantika- ja müstika- ning suisa okultismilembuse tõttu mõistma rahvussotsialismi edu just nende kaudu.“

Alfred Rosenberg, 1941 (1)

„Maagilise maailma põhjas hiilib alati hirm ja kõik püha on alati segatud hirmuga.“ (2)

Mõte, mille Hitler joonis alla Ernst Scherteli okultistlikus teoses „*Magie – Geschichte, Theorie, Praxis*“¹ (1923)

„Väljaspool täiesti ilmalikku raamistikku tundub natsism olevat tänapäevases, 20. sajandi režiimis kehastunud kurjus, Euroopa kristliku kogukonna kohutav tagasilangus paganlusse.“

Nicholas Goodrick-Clarke (3)

Menufilmis „Kapten Ameerika: esimene kättemaksja“ (2011) saabub natsiohviter Norra väikelinna otsima muistset reliikviat, Tesserakti, mis annab selle omanikule määratu jõu. Peagi saame teada, et see ohvitser, Johannes Schmidt, on läbi imibunud „imesõdalase“ seerumist, mille lõi piiriteadlane² Abraham Erskine. Kavandatud Schmidtile üliinimliku tugevuse ja võimekuse andmiseks, põhjustab seerum selle asemel kohutava muundumise, ajades natsiohviteri hulluks ja muutes tema pea võikaks punaseks kolbaks. Erskine põgeneb Ameerikasse, kus täiustab oma seerumit ja muudab tavallise 44-kilose nõrgukese Steve Rogersi eponüümiliseks kangelaseks. Kapten

1 „Maagia: ajalugu, teooria praktika“

2 Siin raamatus kasutatakse sõna 'piiriteadus' ja selle tuletisi täheduses „teaduse piiri taga olev“, mitte kahe teaduse piirialal, nagu eesti keeles tavaks. (Tõlkija)

Ameerikal jääb oma võitlusoskuste lihvimiseks aga vähe aega, sest ta peab astuma vastu okultistlikule salaseltsile Hydra, mis, nagu selgub, on tegelik niiditõmbaja Hitleri ja Kolmanda Riigi taga.

Kapten Ameerika kätkeb endas kõiki inimeste teadvuses natsi-üliinimesega seonduvaid jooni: okultset väge, hullu teadlast, ulmerelvi, üliinimeste härrasrassi, paganausu lummust ja maagilisi reliikviaid, mis pidid andma natsidele piiramatu võimu. Teise maailmasõja aegsetest koomiksitest kuni 21. sajandi videomängudeni, nagu „Castle Wolfenstein“, klassikalisest ulmekirjandusest ja seiklusfilmidest, nagu „Indiana Jones kadunud laeka jälil“ ja „Poisid Brasiiliast“ kuni tänapäeva õudusfilmideni, nagu „Surnud lumi“ või superkangelase-frantsiisini „Kapten Ameerika“ on levikultuur natside üleloomulikkuse kujutistest üle ujutatud.

Loomulikult rajanevad vaid vähesed nendest koomiksitest, filmidest ja videomängudest usaldusväärsel algallikal. Enamik menukaid natsismi-teemalisi teoseid, olgu isegi dokumentaalvormis, ei vaevu maagilise mõtle-mise ning Kolmanda Riigi poliitika ja käitumismallide seoseid sügavamalt uurima. (4) Selle asemel esitavad televisiooni menukamad „dokumentaalfilmid“ nappidel tõenditel rajanevaid liialdatud väiteid ja paljastavad „avastusi“, mis puudutavad salajaalugu või tundmatuid vaimuinimesi ja hämaraid ettevõtmisi, mille mõju Kolmandale Riigile on heal juhul kahtlane (ja viisil, mis jõuab ohtlikult lähedale okultismile).

Iroonilisel kombel ei ole kunagi olnud praegusest rohkem tõendeid, mis viitaks tähtsale sidemele natsismi ja üleloomuliku vahel. (5) 1920. aastate keskpaiku luges Hitler peaaegu kindlasti Ernst Scherteli parapsühholoogia-raamatut „*Magie – Geschichte, Theorie, Praxis*“ ja tõmbas selles alla laused nagu „Saatan on viljastav, hävitav-loov sõdalane.“ ja „See, kes ei kannu endas demonlikku seemet, ei anna kunagi elu uuele maailmale.“ (6) Mõni aasta hiljem palkas Joseph Goebbels võimu pärast käiva võitluse ajal kihutustööd tegema kuulsa Weimari õuduskirjaniku Hanns Heinz Ewersi.

1933. aasta 26. veebruari õhtusel etendusel „ennustas“ selgeltnägija Erik Hanussen – natsirünnakrühmlaste lähedane sõber – järgmise päeva Riigipäeva tulekahju, mis aitas natsidel õigustada eriolukorra kehtestamist. 1930. aastate keskpaiku toetas astroloogiat, „kosmobioloogiat“ ja mitmesuguseid esoteerilisi meditsiiniuuringuid asefüürer Rudolf Hess, Hitleri järel teine mees riigis. SS-i ülem Heinrich Himmler edendas samasuguseid „piiriteaduslikke“ õpetusi, innustas otsima Püha Graali, harrastama nõiakunsti ja keskaegset saatanakultust (lutsiferianismi).

Tegelikult osutavad sajad arhiividokumendid, et natsid püüdsid teha vahet soolapuhujate okultismil ja näiliselt „teaduslikul okultismil“. Teise maailmasõja ajal palkasid Saksa laevastik, Himmleri SS-i ja Goebbelsi Propaganda-

ministeerium astrolooge ja pildajaid hankima luureandmeid ja pidama psühholoogilist sõda. Kartes solvata Hitlerit ja Saksa avalikkust, jõudis *Gestapo* koguni selleni, et keelas kutselistel šarlataniküttidel avaldada paljastatud petiste maagia saladusi.

Sel ajajärgul toetasid Hitler ja Himmler lennukat õpetust, mida tuntakse *Welteislehre*na „maailmajää teorianana“. See väidab, et ajaloo, teaduse ja usu küsimusi saab seletada muistsel ajal Maale langenud jäätunud kuudega. Isegi 1945. aastal, kui Kolmas Riik oli kokku kukkumas, klopsisid natsid kokku libahuntide sissirühmi, et võidelda kommunistlike partisanidega, keda venelaste eest põgenevad sakslased süüdistasid omakorda vampiirluses. Viimase aastakümne jooksul olen leidnud külluslikult selleteemalisi lugusid ja tosinaid muidki.

Nendele tõenditele tuginedes väidan, et ükski poliitiline massiliikumine ei ole teadlikumalt ja järjekindlamalt kui natsid toetunud sellele, mida ma nimetan „üleloomulikuks kujuteldavaks“ – okultismile ja piiriteadustele, paganlusele, *new age*'ile ja ida uskudele, rahvaluulele, mütoloogiale ja paljudele muudele üleloomulikuga seotud õpetustele –, et kõita saksa meeste ja naiste põlvkonda, mis otsis kusagil teaduslikult tõestatava ja tavapäraste kulunud usutõdede vahel paiknevaid uusi vaimsuse vorme ja maailma seletamise viise. (7) Kindlasti ei teinud ükski massipartei võimule saades nii suurt pingutust sundida peale või pärssida selliseid õpetusi, veel vähem muuta neid sallitavaks või ametlikuks, olgu teaduse või usu valdkonnas, kultuuris või sotsiaalpoliitikas, või juhtida ühiskonda nende najal sõja, impeeriumi loomise ja etnilise puhastuse poole. Mõistmata seda sidet Kolmanda Riigi ja üleloomuliku vahel ei ole võimalik Kolmanda Riigi ajaloost aru saada.

Arusaam natsismi ja üleloomuliku vastastikusest tõmbest tekkis juba paar aastat pärast natsipartei loomist. Juba 1920. aastatel rääkisid mainekad esoteerikud, et natside õpetus, nende ikonograafia ja parteiaparatuur pärinevad Austria-Saksa okultistlikust keskkonnast. (8) Natsismi üleloomulikus algupäras on samavõrd kindlad selle arvukad kriitikud. Carl Gustav Jung võrdles Hitlerit „tõelise müstilise ravitsejaga ... mingit laadi vaimse anumaga, pooljumalaga“, kel õnnestus manipuleerida 78 miljoni sakslase alateadvusega. (9) Sama arvas meelt muutnud nats Hermann Rauschning, kes põhjendas Hitleri edu tõsiasjaga, et „iga sakslane on ühe jalaga Atlantises, kus ta otsib paremat isamaad“. (10) Saksa poliitikateadlane Erich Voegelin võrdles Hitlerit Egiptuse vaarao Ehnatoniga, kes muutis vanu kombeid „selliselt, et ta [ise muutus teejuhiks] jumalate saladustesse“. (11)

Usk natsismi üleloomulikesse juurtesse sai üldlevinuks pärast Teise maailmasõja puhkemist. Müncheni ajakirjandusõppejõud Gerhard Szczyzny avaldas 1940. aastal väitekirja, mis sidus rahvussotsialismi tõusu Saksa keskklassi soodumusega okultistlikule mõtlemisele. (12) Raketiteadlane Willy Ley väitis, et Kolmas Riik kasutas ära sakslaste kalduvust „toetuda maagiale, mingile mõttetule uskumusele, ja püüdis suruda seda peale muuseas hüsteeria ja füüsilise jõuga“. (13)

Mitu täiesti erinevat tunnistajat, nagu SS-i luure (SD) juht Walter Schellenberg ja Himmleri ihuastroloog Wilhelm Wulff nõustusid sellega. Mõlemad rääkisid esoteerilise mõtlemise mõjukusest natsipartei kõrgkihis. Pahempoolsetest kirjanikest, nagu Bertolt Brecht kuni natside riigiministri Alfred Rosenbergini, saksa-juudi mõtlejatest, nagu Theodor Adorno, Siegfried Kracauer ja Lotte Eisner alalhoidliku suuna kirjanikeni, nagu Thomas Mann, Gottfried Benn ja Ernst Junger arvas suur hulk kunstnikke, teadlasi ja vaimuinimesi, et maagiline mõtlemine sillutas teed natsismile. (14)

Veendumus natsismi ja maagilise mõtlemise loomuomasest sidemest ei ole kunagi piirdunud üksi saksakeelse maailmaga. 1940. aastal avaldas Suurbritannia õpetlane Lewis Spence mahuka monograafia „The Occult Causes of the Present War“³, mis seostas natside välispoliitika sügavalt juurdunud okultsete ja paganlike tavadega. (15) Mõni aasta hiljem iseloomustas Suurbritannia ajaloolane Hugh Trevor-Roper Kolmandat Riiki kui „metsikute hõimude ja algelise ebaisu ajalugu“, tuues esile astroloogia ja okultsete uskumustega seotud lood partei kõrgkihis. (16)

Neile väidetele järgnes hulk empiirilisi uuringuid saksa-juudi loomeinimestelt, kes olid sunnitud põgenema Kolmandast Riigist. (17) Siegfried Kracaueri sõjajärgne viljastav uurimus Weimari filmikriitikast „*From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film*“⁴ (1947) paigutas Saksa fašismi sünni kultuurilised ja vaimsed eeltingimused Weimari vabariigi mõistusega hõlmamatusse, üleloomulikest kujutelmadest läbi imbutunud „kollektiivpsüühikasse“. (18) Samal aastal avaldas Kracaueri ametivend Theodor Adorno oma essee „*Theses Against Occultism*“⁵, oletades, et natsismi tõusu tegi võimalikuks maailmasõdade vahelise aja okultismi – „tobude metafüüsika“ – taassünd. (19)

Mõni aasta hiljem tegi filmiarvustaja Lotte Eisner kirjatöös „*L'Écran démoniaque*“⁶ (1952) tähelepaneku, et „lahinguväljadel, surm silme ees, löid õitsele müstitsism ja maagia, tumedad jõud, millele sakslased end alati innukalt pühendanud on“. Eisneri sõnutsi jõudsid need jõud tippu pärast Esimest

3 „Praeguse sõja okultsed põhjused“

4 „Caligarist Hitlerini: Saksa filmi psühholoogiline ajalugu“

5 „Teesid okultismi vastu“

6 „Lummav ekraan“

maailmasõda „ekspressionismi apokalüptilises õpetuses“ ja „äraspidises naudingus ... esile kutsutud õuduses ... pimedusekujutelmale häälestatuses“. (20) Neid väiteid viimistlesid 1960. aastatel noorema põlvkonna emigrantidest ajaloolased, eriti Fritz Stern ja George Mosse, kes väitsid, et 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse irratsionaalsed õpetused, sealhulgas okultism, aitasid rajada teed Hitleri võimuletõusule ja löid aluse tema barbaarsele kampaaniale rassipuhta ja võimsa Saksamaa loomiseks. (21)

1960.–1970. aastad said uue kodukootud teaduse sünni tunnistajaks: tekkis natsiokultismi salaajalugu. See leidis väljundi Louis Pauwelsi ja Jacques Bergieri teoses „*Le Matin des magiciens*“⁷ (1960) ja Trevor Ravenscrofti „*The Spear of Destiny*“⁸ ning arvukates muudes raamatutes, mis sündisid nende autorite okultismikihu tõukel. Need levitasid lennukaid teooriaid Kolmanda Riigi aegsete esoteeriliste salasepitsuste, maagiliste ruunide ja imeesemete kohta. (22) Mõni neist raamatuist rajanes tõeteral – mõni algallikas siin, pealtnägija tunnistus seal, kuid suurem jagu neist olid ilmselgelt usaldust mitte väärivad ja ebapiisava tõendusmaterjaliga, nii et neid ei saa usaldusväärselt tsiteerida. (23)

Parim ja varjundirikkaim raamat natsismi ja üleloomuliku suhte uurimiseks on Nicholas Goodrick-Clarke'i „*The Occult Roots of Nazism*“⁹ (24). Selle esmatükk ilmus 1985. ja täiendatud väljaanne 1992. aastal. Raamat uurib ariosofiina tuntud okultse õpetuse mõju rahvussotsialismi kujunemisele 1890. ja 1930. aastate vahel. Goodrick-Clarke näitab veenvalt, et ariosofia kätkeb ja peegeldab paljusid natsismi jooni. Sellegipoolest väidab ta, et pärast 1933. aastat mõjutas see natside mõtlemist või poliitikat vähe. Kõikidele oma voorustele vaatamata ei ürita „*The Occult Roots of Nazism*“ analüüsida kõiki okultismi ja üleloomuliku ilminguid, mis on natsismi mõjutanud. Ka ei pühenda see pealkirjale vaatamata kuigi palju ruumi Kolmandale Riigile endale. (25)

Veerand sajandit pärast raamatu „*The Occult Roots of Nazism*“ ilmumist võis teaduskirjanduses märgata suundumust „okultismi ja natsismi lahutamise poole“. (26) Näiteks Corinna Treiteli ja Marco Pasi taoliste ajaloolaste arvates ei ole saksa okultismis midagi olemuselt fašistlikku või liberalismivastast. Vastupidi, see, mille me tänapäeval heidame põlglikult kõrvale kui esoteerilise või ebateadusliku, oli väga moodne, mõjukas ja loomuomane sellele, kuidas haritud eurooplased uue aja pealetungiga toime tulid. Maad võtva pettumuse ja organiseeritud usule pühendumuse allakäigu ees seistes otsisid sakslased, nagu paljud muudki eurooplased, teistsuguseid teadmise vorme,

7 „Maagide hommik“

8 „Saatuse piik“

9 „Natsismi okultistlikud juured“

pöördudes astroloogia, selgeltnägemise, spiritualismi või loodusravi poole. (27) Nende õpetlaste arvates määras fašismi ja okultismi suhte hoogustunud vaenutegevus, mitte ideeline sugulus. (28)

Nende revisionistlik töö tõi kaasa oodatud paranduse „erilise tee“ (*Sonderweg*) kirjandusse, mis iseloomustas varasematele andmetele tuginevaid töid, milles saksa kultuurile väidetavalt ürgomaseid modernismi- ja liberalismivastaseid suundumusi üle tähtsustati. See uus uurimus on tähtis ka selle poolest, et toob esile okultismi, paganluse ja piiriteaduste populaarsuse ja pealetungi saksakeelses Kesk-Euroopas.

Kuid revisionistlikel uurimustel on oma valged laigud. Saksa okultism ei püüdnud olla üleüldiselt edumeelne ega teadusega tihedalt läbipõimunud, nagu paljud revisionistid seda esitavad. (29) Arvukad loodusteadlased, ajakirjanikud ja vabameelsed skeptikud kaotasid okultse ja piiriteadusliku mõtlemise suhtes kannatuse ja arvustasid seda halastamatult juba 20. sajandi esimesel kolmandikul. Seetõttu on kasutu teeselda, et kutselised bioloogid, keemikud ja füüsikud nii Saksamaal kui ka selle piiride taga olid okultsetele mõttekäikudele sama aldis kui asjaarmastajatest „hingeteadlased“, eriti eirates peavoolu- ja „piiriteadlaste“ tolleaegseid pikki ja tuliseid vaidlusi okultistliku šarlatanluse üle. Revisionistide seisukohad kalduvad alahindama ka tõsiasja, et isegi okultismi arvustades muretses rahvussotsialism (ja oli samas neile tänu võlgu) suure hulga üleloomulike õpetuste ja esoteeriliste harrastuste pärast märksa rohkem kui ükski teine maailmasõdadevahelise aja suur poliitiline liikumine.

Viimase aastakümne jooksul on revisionismijärgne uurimistöö, sh minu enda oma, hakanud taas suhtuma natsismi üleloomulikesse juurtesse tõsiselt. Mõningad Saksa ja USA õpetlased on avaldanud 1890. aastatest kuni Kolmanda Riigi lõpuni menuka okultse õpetuse antroposoofia arvustavad ajalood. Sama näitavad hiljutised juhu-uurimused mõningate piiriteaduste kohta, nagu parapsühholoogia ja maailmajää teooria. (30) Teine õpetlaste rühm on üllitanud sarja suurepäraseid monograafiaid natside rahvaluuletöötuse ning Kolmanda Riigi ajaloo- ja poliitikateaduse, psühholoogia, füüsika ja bioloogia kohta. (31) Lõpuks oleme olnud tunnistajaks uute uurimuste lainele (rassistliku) *völkisch* usu ja paganluse kohta aastail 1890–1945. (32) „Hitleri koletisi“ kirjutades olen ammutanud neist töödest palju.

Vaatamata Kolmanda Riigi usu ja (piiri-)teaduse üksikute külgede uuele uurimisele, puudub sellegipoolest kõikehõlmav uurimus natsismi ja üleloomuliku suhtest. „Hitleri koletised“ on esimene raamat, mis pöördub selle rikkaliku, kütkestava, sageli erakordse suhte poole, mis kestis partei tekkimisest kuni Teise maailmasõja lõpuni.

Üldlevinud ettekujutusega natside okultismist tuttav lugeja võib mõelda, miks ma otsustasin kirjutada „Kolmanda Riigi üleloomuliku“ ja mitte „okultismi ajaloo“. Selleks on kaks põhjust. Esiteks kaldub „okultism“ oma määratluselt rõhutama midagi salajast, elitaristlikku ja üldiselt varjatut, kuid palju sellest, mis köitis tavalisi sakslasi ja natse siin raamatus arutluse all olevates aadetes ja kommetes – nagu revisionistide uurimused on veenvalt näidanud –, oli ülimalt avalik ja väga levinud. (33) Tänapäeva „okultistliku“ turu massitarbija okultsetes tavades vastanduvad aga märgatavalt elitaarsed tagurlike ja ebaselgete suundumustega. (34) Neid aateid edendavad organisatsioonid ja kirjastajad olid poliitiliselt ja õpetuslikult eklektilised, hõlmates sugelu reformijaid, *new age*'i gurusid, nagu ka uusromantilisi või *völkisch* konservatiive. (35)

Teiseks, 20. sajandi alguse okultism, nii mitmekesine kui see ka ei olnud, moodustas sakslaste laiemas üleloomulike kujutelmade maailmas vaid ühe uskumuste ja kommete kobara. (36) Okultismi märksõna alla võime koondata suure hulga õpetusi ja kombeid (astroloogia, selgeltnägemine, ennustamine, parapsühholoogia jne), uskumusi (nõiakunst, demonoloogia) ja sünkreetilisi õpetusi, milles on mitmesuguseid elemente (teosoofia, antroposoofia, ariosofia). Sellegipoolest kalduvad okultismiuuringud ikka veel eirama olulisi „piiriteadusi“, nagu maailmajää teooria ning natside imetehnoloogiaotsinguid, rahvaluulet ja mütoloogiat ning mitmeid *völkisch* usu külgi.

Tõepoolest, ühelt poolt on natside usu kohta olemas ülimalt suur teaduslik kirjavara ja teiselt poolt rahvaluuleteadus ja etnoloogia, mis on arenenud sõltumatult okultismiajaloo kirjandusest. Laskumata siin „poliitilise usu“ üle käiva arutelu üksikasjadesse, märgitagu vaid, et paljud fašismiuurijad toovad esile natsismi tuuma usulis-müstilise osa. (37) Natsism „püüdis riituste ja pidustuste, üldisele tahte selget väljendust andvate müütide ja sümbolite kaudu tõmmata inimesi innukalt osalema rahvuslikus müstikas“. (38)

Väidetavalt aitasid rahvaluule ja mütoloogia fašismile kaasa, luues „rahvuslikke müüte, sümboleid ja stereotüüpe, mis andsid paljudele meestele ja naistele võimaluse seista vastu elu raskustele: need olid filtrid, mille kaudu tegelikkust tajuti.“ (39) Selle „müüdiha“, uue usulise ja vaimse kogemuse soovi väljundite uurimine on Kolmanda Riigi üleloomuliku juurte, iseloomu ja pärandi mõistmiseks ülimalt tähtis. (40)

Koos paganluse ja mütoloogia tõusuga kasvas 19. sajandi lõpus Saksamaal „piiriteaduste“ (*Grenzwissenschaft*) maine. *Grenzwissenschaften* hõlmas kõike alates tavapäraest okultsetest teadustest, nagu parapsühholoogia, kosmobioloogia ja radiesteesia, kuni maailmajää teooria ja muude õpetusteni, mis esitasid „akadeemilistele teadlastele väljakutse arvutu hulga teadusliku teadmise nõuetele mittevastavate teooriatega“. Need teooriad ja praktikad, „mis näisid olevat ühtaegu üleüldised kosmoloogiad ja holistlikud maailmavaated

[*Weltanschauungen*], panid moodsa teaduse arengut sõnaselgelt pahaks, jagades rahva hirmu, et puhtmaterialistlik, abstraktne teadus toob kaasa kultuuri allakäigu“. (42) See juhtus ilmselt selle tõttu, et miljonid sakslased tunnistasid muidu kahtlasi piiriteaduslikke õpetusi ja revisionistlikud õpetlased suhtusid üsna arvustavalt mõttesse, et teaduse peavoolu ja „piiriteaduste“ vahele tuleb tõmmata selge joon. (43)

Selle raamatu ülesanne ei ole vastata epistemoloogilisele küsimusele, mis on teadus ja mis piiriteadus. (44) Paljud piiriteaduslikud mõtted, mida sellised vaimuhiiglased nagu Freud, Adorno ja Einstein tuliselt tõrjusid, olid Saksa maal sellegipoolest väga populaarsed ja natsipartei kasutas neid innukalt. (45) Revisionistlikud õpetlased, kes tahavad päästa okultismi, *new age*'i usku või piiriteadusi järeltulevate põlvete põlgusest, võivad Adornot ja tema kaaslasti nende vaenuliku suhtumise pärast maagilisse mõtlemisse hukka mõista, kuid meil ei õnnestu mõista seda ajajärku õiglaselt, kui võrdsustame vägisi peavoolu- ja piiriteadused. Ka ei ole kasu sellest, kui liialdada toonaste vaimuinimeste võimetusega eristada teadust ja üleloomulikkust, empirismi ja usku, või selliste vahetegemiste edasilükkamise võimalikke kahjulikke ühiskondlikpoliitilisi tagajärgi. (46)

Lühidalt, me peame vältima ajast ja arust Saksa tagurlikkuse stereotüüpe, mis eeldavad, et olemuslikult „modernne“ kultuur ja ühiskond on pöördvõrdelises suhtes ebauusu või okultismi püsimisega. (47) Sellegipoolest peame samavõrd kartma dialektilist lähenemist, mis eeldab tänapäeva teaduselt mõistuspärasuse või arengu nõuetes selles kätkevat sisemist irratsionaalsust. (48) Üleloomuliku suhteline õitseng või mandumine – Max Weberit parafraseerides, maailmas pettumine ja sellest lummumine – on seotud pigem ühiskondliku, poliitilise ja ajaloolise tausta, kultuuri ja ideoloogia muutumisega kui modernsuse tõusu ja mõõnaga. (49)

Tänapäeval on kõik ajaloolased nõus sellega, et okultismi, piiriteaduste ja usulise mõtlemise uute vormide otsingud 19. sajandi lõpus plahvatuslikult kasvasid. Küsimus on vaid selles, mil viisil ja kas sedalaadi mõtlemine mõjutab fašismi aateid ja kombeid.

Olen otsustanud kõigi selles raamatus käsitletud üleloomuliku mõtlemise ideede, diskursuste ja kommete lugematu hulga kohta võtta kasutusele mõiste 'üleloomulik kujuteldav'. Õpetlased on fašismi ahvatluse seletamiseks kasutanud sageli mõistet 'kujuteldavaga samastumine'. (50) Kuid 'üleloomuliku kujuteldava' mõte on väga sarnane ka filosoof Charles Taylori 'ühiskondliku kujuteldava' mõistega.

Taylori jaoks hõlmab 'ühiskondlik kujuteldav' seda, „kuidas inimesed kujutavad ette oma ühiskondlikku olemist, kuidas nad sobivad teistega, ja neid ettekujutusi mõjutavaid normatiivseid ideid“. Poliitiline maailmavaade „on sageli väikese vähemuse pärisosa“, väidab Taylor, „ühiskondlikku kujuteldavat jagab kogu ühiskond või suur rühm; teooriat väljendatakse teoreetiliste mõistetega, samas kui kujuteldavat kirjeldatakse kujutistes ja legendides; kujuteldav on ühine arusaam, mis teeb võimalikuks tavapärase teod ja õiguspärasuse tunde, mida jagavad kõik.“ (51) Taylori väitel „ei saa ühiskondlikku kujuteldavat selle piiritlemata ja ebaselge loomu tõttu kunagi doktriini vormis selgelt väljendada. See on teine põhjus rääkida siin mitte teooriast, vaid kujuteldavast.“ (52)

Taylori 'ühiskondlikul kujuteldaval' ja siin raamatus kasutataval 'üleloomulikul kujuteldaval' on olulisi erinevusi. Taylor seostab 'ühiskondliku kujuteldava' esiletõusu valgustusejärgses maailmas pettumusega, vastusega „avalikus ruumis teatavat laadi usu või jumaliku kohaloleku lõppemisele“. (53) Kui Taylor näeb 'ühiskondlikku kujuteldavat' „üleloomulike jõudude maailmast väljatõrjumisena“, eeldame meie, et 19. sajandi lõpp ja 20. sajandi algus olid tunnistajaks maagilise mõtlemise muutumisele ja selle ülekandumisele kristlusest okultismi, piiriteadustesse ja alternatiivsesse mõtlemisse. (54)

Viimased uurimused on näidanud, et kui inimesed usuvad end tegelevat „pühade väärtustega“, on avalikus elus üleloomulikud seletused ülivarmad asuma ratsionaalse, loogilise mõtlemise asemele. (55) Poliitiliselt ohtlikuks muutub olukord siis, kui usuhulluse või fašismi õhutamise jõuab punkti, „kus inimesed tunnevad end olevat täielikult sulandunud rühma, mis määratleb end selle püha väärtuse kaudu“. (56)

Fašism omandab ühiskondlikus tegelikkuses mõtte ühiste kommete, riituste ja pühade märkide teadliku ja alateadliku kasutamise kaudu, „suhete võrgustiku“, mis aitab luua „klassikaliste dihhotoomiate, mõistuspärase ja mõistusvastase, vasaku ja parema, edumeelse ja tagurliku, modernse ja aegunu“ suhtelisuse. (57) Kasutades hulka üleloomulikke ideid ja viidates neile, löid natsid ruumi, milles olemasolevaid vaateid – olgu liberaalseid, sotsialistlikke, või tavakonservatiivseid – võis pea peale pöörata, asendada või tagasi lükata, et luua ideoloogilise sidususe tunnet, kus midagi muud ei ole olemas.

See strateegia osutus kasulikuks mitte üksi valimiskampania tingimustes, vaid pärast seda, kui natsid jaanuaris 1933 võimu haarasid, ka sise- ja välispoliitikas. Sidudes juudid, kommunistid ja vabamüürlased vampiiride, zombide, deemonite, kuradite, viirastuste, võõrparasiitide ja muude üleloomulike koletislike kujudega, aitas Kolmas Riik õigustada liialdatud vastutegevust „vaenlasele, kes ei näi järgivat sama kultuuritava“. (58)

Enamiku natside ja paljude sakslaste jaoks muutusid need rassilised ja poliitilised „koletised“ „teistsugususe ... hübriidolevuste kehastuseks“, kes olid „kummastavalt inimtaolised ja siiski õudustäratavalt võõrad ... lootusetult valed, näotud, ebaloomulikud, põlualused ... demonlikud, patused“. Neid „koletisi“ ei „loodud ühest tükist“, sedastas Monica Black, vaid „koostati, paigutades ringi tuntud kujutisi“, mis olid üleloomulikus kujuteldavas juba olemas. (59) Sel viisil tekitas üleloomulik kujuteldav ideoloogilise ja diskursiivse ruumi, milles natsismi vastaseid sai jätta ilma inimlikkusest, tõrjuda kõrvale ja muuta kujundlikult koletisteks, kes tuli füüsiliselt kõrvaldada.

Afrokariibi kirjanik Frantz Fanon, kes arutles vägivaldsete tagajärgede üle, mida koloniseeritud rahvastele tõi usk „üleloomulikesse, maagilistesse jõududesse“, võis sama hästi rääkida Saksamaast. Võttes omaks maagilise mõtlemise, arvas Fanon, „olid asunike jõud nende võõrpäritolu tõttu lõpmatult kokku tõmbunud, maha tambitud“ ja muudeti „müütiliseks hirmutavaks vaenlaseks“. „Sümboolsed tapmised, ulmelised röövretked, kujuteldavad massimõrvad“ – kõik need kujutelmad olid omased koloniseeritud rahvastele. „Samm edasi ja seestusid täielikult“ jätkas Fanon, vajudes otseselt ja kujundlikult „seestumise ja eksortsismi seanssidesse“, mis viivad vaenlaste kujutamiseni „vampiiride, džinnide ja zombidena“. (60)

Paljud sakslased – ja kindlasti suurem jagu natse – adusid end pärast Esimest ilmasõda koloniseeritud rahvana, rahvuslike ja poliitiliste võõraste, olgu need juudid, enamlased ja slaavlased, britid, prantslased ja belglased või Prantsuse Põhja-Aafrika üksused, mis mõnda aega Ruhrimaad okupeerisid, hävitavate tujude ja fantaasiate objektina. (61) See alluva tunne, biopoliitiline ebakindlus ja alade kaotus koos üleloomulike kujuteldadega rassist ja ruumist andis võimsa õigustuse vägivaldsele mitmesuguste „koletiste“ vastu sise- ja välispoliitikas.

Samal ajal lõi „üleloomulik kujuteldav“ diskursuse, milles said aset leida matkimiskujutelmad ja „ebaseaduslikud samastumised“. (62) Juutide ja slaavlaste kujundliku „demoniseerimise“ kõrval võimaldas üleloomulik kujuteldav õigustada natside suhet nõiakunsti ja paganlusega, panaaria rassivendlust ja Kolmanda Riigi liitu Jaapaniga. (63)

Selle taustal ei saa kaastunde avaldamist Briti koloniaalike all ägavatele Lõuna-Aasia ja Lähis-Ida rahvastele võtta pelgalt propagandana. Ka ei saa neid käsitada natside „koloniaalunelmana“ Euroopast väljapoole jääva maailma imperialistliku ümberjagamise kohta. (64) Pigem peegeldavad need innukad viited indo-aaria rahvastele üleloomuliku kujuteldava suutlikkust haarata endasse esoteerikat, ida uske ja piiriteaduslikke rassiteooriaid, et arvustada „lääne“ väärtusi. (65) Siit tulenevalt lõi natside „üleloomulik kujuteldav“ lisaks rassiliste või poliitiliste võõraste „koletisteks“ määratlemisele

ruumi, milles sai Saksa sise- ja välispoliitikaga kaubelda, et õigustada näiliselt kosmopoliitset või teistsugust suhtumist rassi, usku ja suguelu. (66)

Selleteemaliste mitte-akadeemiliste üllitiste ülekülluse tõttu maksab heita korraks pilk minu allikatele ja metodoloogiale. Nagu bibliograafias osutatud, tuginesin nii palju kui võimalik sadadele natsipartei dokumentidele ja erapaberitele, valitsusdokumentidele, käsikirjadele, ajalehtedele ja avaldatud esmaallikatele, mis pärinevad Berliini (BAB), Koblenzi (BAK) ja Freiburgi (BAM) föderaalrhiivist. Olen noppinud välja ka palju Müncheni tänapäevaajaloo instituudis (IfZG), Freiburgi piiriteaduse instituudis (IGPP) ja Freiburgi Ida-Saksa rahvaluularhiivis (IVDE) asuvaid dokumente, erapabereid ja avaldatud esmaallikaid. Lõpuks olen vaadanud sadu esmaseid ja teiseid allikraamatuid, mis asuvad Saksamaa ja USA suurtes uurimisraamatukogudes. Suur osa uurimistööst selle raamatu tarvis toimus Saksamaal, kuigi olen kasutanud arvukalt Inglise ning mõnel juhul ka Prantsuse ja Hollandi allikaid.

Vaatamata märkimisväärsele hulgale dokumentaalsetele tõenditele, seisneb üks Kolmanda Riigi uurimise dilemma sõjajärgsete mälestuste kasutamises. Olgu need mõjukate natside, kaasajooksikute, ohvrite, vastaste või pooldajate kirjutatud, teevad Kolmanda Riigi hoomamatud kuriteod ja avalikkuse kustumatu fašismi-lummus keeruliseks võtta selliseid allikaid puhta kullana.

Mõni tahtis sensatsioonilisi või ebatäpseid tunnistusi esitades teenida ilmselgelt kasu oma sidemetelt režiimiga, teised tahtsid end õigustada või otsida lunastust kaassüüst, võltsides tõendeid või konstrueerides peeni vandenõuteooriaid juba surnud isikute kohta. Samas teised, sageli ohvid või põlised arvustajad, tahtsid kujutada Kolmandat Riiki ebaloosult kurja, hullu või barbaarsena, eirates mõnikord natsikurjuse ülimalt labasust.

Kõiki neid tegureid arvesse võttes on alati keeruline kaaluda esimeses isikus antud tunnistuste usaldusväärsust, eriti kui see puudutab natside üleloomulikkuse-lemmust. Üks kõige küsitavamaid, mis näiteks võtta, on Hermann Rauschningi „Vestlused Hitleriga“. Danzigi senati esimehe ja lühikest aega partei liikmena kohtas Rauschning Hitlerit 1930. aastate alguses ehk tosin korda, enne kui ta lahkus parteist ja seejärel ka Saksamaalt 1936. aastal USA-sse. Seetõttu on Rauschningi väide, et ta olevat vestelnud Hitleriga rohkem kui sada korda, läbinisti vale – tõenäoliselt katse lisada usaldusväärsust oma raamatule ajal, mil ta pidi täiesti rahatuna ingliskeelses keskkonnas toime tulema. (67)

Sellegipoolest tunnistas Theodor Schiederi sõnutsi isegi Hitler, et selles „raamatus on tõde sama palju kui valet“. Goebbels ilmselt nõustus. (68) Seega, kui Rauschningi raamat „ei ole ilmselgelt dokumentaalallikas, millest võiks otsida Hitleri mõtteavalduste sõnasõnalist esitust“, on see „suure väärtusega dokument, sest sisaldab otsesest kogemusest tulenevaid arvamusi“, mis rajanevad otsesel suhtlusel Hitleriga ja kuulumisel natside siseringi 1932. ja 1934. aasta vahel, nagu ka mõtisklusi nende kogemuste üle järgneval aastakümnel. (69)

Sama metodoloogiline hoiatus kehtib eri määral muudegi tunnistuste puhul: Himmleri ihumassööri Felix Kersteni¹⁰, Himmleri astroloogi Wilhelm Wulffi ja SD juhi Walter Schellenbergi mälestused, Thule Seltsi ajalugu, mille kirjutas selle kaasasutaja Rudolf von Sebottendorff, parapsühholoog Gerda Waltheri mälestused, natsivastaste haritlaste Konrad Heideni ja Willy Ley sõjajärgsed analüüsid, Martin Bormanni kogutud paberid ehk Hitleri „lauavestlused“, mille Bormanni sekretärid *Parteikanzleis* talletasid. (70) Kuigi kõikides nendes allikates on mõnd osa kaunistatud või toimetatud, annavad need koos siiski natside maagilise mõtlemise kohta olulise tunnistustekogumi.

Lõpuks tahaks ma kommenteerida teiseste allikate kasutamist. Nagu ülalpool mainitud, on meil eelkõige saksa ja inglise keeles juba palju kirjandust *völkisch* õpetusest ja parempoolsetest erakondadest, rahvaluulest, etnoloogiast ja Kolmanda Riigi ajaloost, natside suhtumisest teadusesse ja usku ning vähemal määral okultismist ja piiriteadusest.

Niisamuti on meil hulk suurepäraseid Hitleri, Himmleri, Goebbelsi ja teiste juhtnatside elulugusid, rääkimata üksikasjalikest uurimustest SS-i, *Gestapo* ja SD kohta. Nii Peter Longerichi hiljutine Himmleri elulugu kui ka Michael Kateri klassikaline uurimus SS-i Esivanemate Uuringute Instituudi (*Ahnenerbe*) kohta esitavad Kolmanda Riigi üleloomulike külgede erakordselt rikkalikku analüüsi. Sama käib Uwe Puschneri, Horst Jungingeri ja teiste 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse *völkisch* liikumist käsitlevate suurte tööde kohta. Teiselt poolt on meil tosinaid menukaid pigem sala- või pseudoajaloolisi töid, mis keskenduvad natside okultismi, usu ja teaduse mitmesugustele külgedele. Kui ma neid allikaid mõnes kohas piiratud määral refereerin, ei esita ma seda kirjandust empiirilise tõendina.

Empiirilisel ja metodoloogiliselt põhjendatud juhtudel olen tsiteerinud puhuti sensatsioonilisi või menuajalugusid, kui need heidavad teemale olulist valgust või edastavad usaldusväärset esmatõendeid. Kahe näitena toon Heather Pringle'i raamatu „*The Master Plan: Himmler's Scholars and the*

10 Eduard Alexander Felix Kersten sündis 1898 Tartus hollandi päritolu Luunja mõisavalitseja pojana ja kandideeris juutide päästmise eest 1956 Nobeli rahuauhinna.

Holocaust“ (2006) ning Victor ja Victoria Trimondi „*Hitler, Buddha, Krishna: An Unholy Alliance from the Third Reich to the Present Day*“ (2002). Pringle'i teos rajaneb mõne erandiga põhjalikul arhiivitööl. (71) Olen tsiteerinud tema raamatut mitu korda, kui on tegu Himmleri uurimisinstituudi ja poliitika sisuliste küsimustega.

Sama kehtib Trimondide „Hitler, Buddha, Krishna“ kohta. On olemas suur hulk samas žanris salaajaloolisi töid, mida kõnealused autorid ise arvustavad. Samuti on mõni üksik erialane akadeemiline monograafia Hitleri Tiibeti-huvi kohta, neist märkimisväärseim on Wolfgang Kaufmanni 900-leheküljeline väitekiri „*Das Dritte Reich und Tibet*“ (2009). Nagu Kaufmann õigesti täheldab, Trimondide provokatsiooniline käsitlus ilmselgelt liialdab natsismi ja Tiibeti budismi lähedaste sidemetega. Sellegipoolest tunnistas Kaufmann, et „vastupidiselt kõmuhimulistele autoritele“ võtavad Trimondid omaks akadeemilise alusstandardi, et „ajaloolised faktiväited peavad olema allikatega tõestatud“, ja seetõttu on nad „arhiivid suhteliselt hästi läbi töötanud“. (72) Olen üritanud kohaldada seda nüansirikast vahetegemist sala- ja menuajaloo vahel arhiiviuuringutes kõikide tsiteeritud tööde puhul.

„Hitleri koletised“ on jagatud kolme kronoloogilisse ossa, kolm peatükki igas. Esimene osa jälgib maagilise mõtlemise osa natsiparteis alates selle eel- lastest 19. sajandi lõpus kuni võimuhaaramiseni 1933. aastal.

„Esimene peatükk – natsismi üleloomulikud juured: aariagermaani usk, piiriteadus ja Austria-Saksa okultismi taassünd 1889–1914“ annab üldise ülevaate okultistlikest, mütoloogilistest ja „piiriteaduslikest“ mõtetest, mis levisid Viini kohvikutes ja Müncheni õllesaalides enne Esimest maailmasõda. „Teine peatükk – Thule Seltsist NSDAP-ni: natside üleloomuliku kujuteldava loomine, 1912–1924“ uurib varase natsipartei (NSDAP) ja hilise Wilhelmi-aja okultistlike organisatsioonide nagu Germaani Ordu ja Thule Seltsi organisatsioonilisi ja ideoloogilisi sidemeid. „Kolmas peatükk – kuidas Hitler maagiat ära kasutas: Weimari õudusest Kolmanda Riigi nägemuseni“ näitab, kuidas NSDAP kasutas üleloomuliku aateid tavaliste sakslaste köitmiseks ning pruukis oma kihutustöö ja poliitiliste kampaaniate tegemiseks okultistide ja õuduskirjanike abi.

Teine osa keskendub maagilise mõtlemise osale Kolmanda Riigi esimese kuue aasta jooksul. Neljas peatükk – „Kolmanda Riigi võitlus okultismiga: okultismivastatus, Hitleri maagide sõnasõda ja Hessi aktsioon“ uurib režiimi poliitikat okultistide suhtes Kolmanda Riigi algusaastatel, seda, mida mina nimetan „Hitleri maagide sõnasõjaks“, maagia, astroloogia ja muude üleloo-

mulike praktikate üle käiva arutelu jätku sõja ajal. Viies peatükk – „Tähed laskuvad külmunud Maale: piiriteadused Kolmandas Riigis“ uurib süsteemselt „piiriteaduste“, sh astroloogia, maailmajäät teooria ja paljude natside soovitud „biodünaamilise põllumajanduse“ kasutamist 1933. ja 1944. aasta vahel. Kuues peatükk – „Luciferi õukond: aariagermaani paganlus, indo-aaria vaimsus ja natside asendusotsingud“ uurib natside huvi germaani paganluse, nõiakunsti, Lutsiferi-kultuse ja ida uskude vastu, et leida neis ristiusule aaria-germaani asendust.

Kolmas osa lahkab maagilise mõtlemise osa Teise maailmasõja ajal. Seitsmes peatükk – „Üleloomulik ja Teine maailmasõda: rahvaluule ja piiriteadused välispoliitikas, kihutustöös ja sõjaoperatsioonides“ hindab üleloomuliku kujuteldava mõju Kolmanda Riigi välispoliitikale ja imerelvadesse panustamisele ning astroloogia, ennustamise, selgeltnägemise ja telepaatia kasutamist sõja käigus. Kaheksas peatükk – „Teadusõudus: rasside ümberasustamine, inimkatsed ja holokaust“ näitab viise, kuidas Kolmanda Riigi juudivihas, inimkatsetes ja rahvuslikus puhastuses ristusid teadus ja üleloomulik. Ja lõpuks üheksas peatükk – „Natsismi loojak: imerelvad, imesõdurid ja Kolmanda Riigi häving“ vaatleb režiimi järjest meeletlikumat püüdu tulutult panustada „imerelvadesse“, sissisõtta ja kataklüsmilisse „loojakusse“ sõja lõpuaastatel, esitades sellest tulenevalt järeldused Kolmanda Riigi lagunemise kohta.

Natsismi üleloomulike joonte tõsiselt võtmine, nagu me kogu selles raamatus teeme, ei tähenda saksa „omapära“ kohta käivate ajast ja arust argumentide taaselustamist. 19. sajandi okultismi või paganluse ja rahvussotsialismi vahel ei ole mingisugust sisemist „erilist sidet“. Astroloogia, selgeltnägemine ja paranormaalne tegevus, germaani mütoloogia ja muinaslood, paganausu tavad ja rahvalik ebausku, loodusravi viisid ja piiriteadus – kõik need kultuurinähtused ja tegevused olid Saksamaal märkimisväärselt levinud. Need sobisid kokku modernsuse, massipoliitika ja tarbijaõigusega ega piirdunud üksi rassistlike eel-fašistlike parempoolsetega. (73)

See ei tähenda sellegipoolest, et kõik Euroopa fašistlikud liikumised olid ühevõrra aldis maagilisele mõtlemisele või sellega seotud. Ka ei olnud Saksa liberaalid, sotsialistid ega isegi katoliiklased erinevalt natsidest valmis kasutama „üleloomulikku kujuteldavat“ kihutustöös või poliitikas.

Ja lõpuks, natsiliikumine säilitas okultismi, *völkisch* usu ja piiriteadusliku keskkonnaga lähedasemad suhted kui ükski teine Weimari ajastu massipartei. Kui natsid juhtusid mõnikord kõhkleva, kuidas toimida üleloomulike uskumuste ja kommetega, arvestades nende valgustuse (*Aufklärung*) appikutsumist ning lahkarvamusi teaduse ja usu koha üle Kolmandas Riigis,

tundsid nad ära kasu ja lausa vajaduse rõhutada Esimese maailmasõja järgse Saksamaa müüdi-igatsust ja iha teispoolsuse järele, muutes oma amorfsed rassi- ja maailmariigikujutelmad tegelikkuseks. (74)

I OSA

1

NATSISMI ÜLELOOMULIKUD JUURED

Aariagermaani usk, piiriteadus ja Austria-Saksa okultismi
taassünd 1889–1914

„Kui taltsutatav talisman, Rist ükskord kaheks lõheneb, ... purskuvad taas üles muistsed võitlejad, arutud berserkerid¹¹, kelle viha ülistavad Põhjala laulikud ... vanad kivijumalad tõusevas vaikesetest varemetest ... viimasena võrsub Thor ja lõhub oma hiidvasaraga gooti katedraalid kildudeks.“

Heinrich Heine (1834), Lanz von Liebenfelsi (1907) tsiteerituna (1)

„Saksamaal rajas alateadvuse esiletõus ... aluse 20. sajandi diktatuuri Saksa vormile. See reaktsioon ühendas saksa romantismi süvavoolu okultismi müsteeriumite ja tegude aatelisusega. Mis laadi tegudeks need osutusid, on kirjutatud verega ajaloo lehekülgedele.“

George Mosse „Massid ja Inimene“ (1987) (2)

Ühel 1909. aasta augustipäeval astus Austria okultisti Jörg Lanz von Liebenfelsi Viini kabinetti sisse noormees. Kahvatu ja räsitud väljanägemisega, esitles ta end viisakalt ja küsis, kas ta võiks soetada mõned Lanzi üllitatava ajakirja *Ostara* numbrid. Lanz oli ariosoofta, Põhjala „jumalinimeste“ kadunud aaria tsivilisatsiooni taastärkamist ennustava esoteerilise õpetuse tuliseim pooldaja Kesk-Euroopas. *Ostara* oli Lanzi enda sõnutsi „esimene ja ainus äärmiselt teaduslik ajakiri ... , mis võitles sotsialistlike ja feministlike revolutsionääridega ja hoidis õilsat aaria rassi allakäigu eest“. (3) Oma küla-

11 Odinile pühenunud hullunud transis sõdalane

lise huvist ja siirast käitumisest liigutatud Lanz pakkus noormehele pakki vanu *Ostara* numbreid tasuta ja andis kaks krooni trammipiletiraha, et too koju tagasi pääseks. Lanzi 1951. aasta mälestuste kohaselt oli too külaline Adolf Hitler. (4)

Nelikümmend aastat hiljem võib Lanzi meenutus kahtlane tunduda. Ta oli uhke oma tutvuse üle Hitleriga ning arvestades tema okultistlikke kalduvusi, saab teda vaevalt usaldusväärseks allikaks pidada. Kuid hulk asjaolusid viitab, et Lanzi lugu võib tōsi olla. (5) Põhjalikul tutvumisel ükskõik millise *Ostara* kirjutisega võinuks tulevane fūūrer sattuda paljudele teemadele, mis aastakümme hiljem leidsid tee natsipartei programmi: puhta „Põhjala“ vere tähtsus ja rasside segunemisest tulenevad ohud, juutide koletu reetlikkus, sotsialismi, liberalismi ja feminismi kahjulik mõju ning indoeuroopa haakristi müstiline vägi. Vaid vähestele mõistetavate usu- ja eugeenikareeglite range järgimine, rõhutas Lanz, sh juutide kõrvaldamine ja alama rassi esindajate steriliseerimine võib anda tōuke Põhjala tsivilisatsiooni taastärkamisele. Oma ürituse ilmestamiseks täitis Lanz *Ostara* leheküljed näitlike kujutistega aaria rüütlistest, kes kaitsevad napilt rõivastatud blonde naisterahvaid võika väljanägemisega „ahvinimeste“ lähenemiste eest – kõik 1920.–30. aastate natsipropaganda levinud motiivid. (6)

On lihtne kujutleda noort Hitlerit, kes, lohistanud end Felberstrasse pisikesse korterisse, kus ta veetis meeldivalt aega akvarellpostkaarte maalides, innukalt imamas endasse Lanzi suurelist rassistlikku (*vōlkisch*) kosmoloogiat – pimeduseks ja valguseks jagatud maailma, kus blondid sinisilmsed Põhjala kangelased peavad igikestvat lahingut rassilt alamate tšandalatega (*Tschandala*). (7) 1909. aastaks oli Saksamaa tulevane fūūrer juba imunud läbi laiema *vōlkisch* subkultuurist, millesse Lanz kuulus. Hitler käis tosinaid kordi kuulamas Richard Wagneri oopereid. Ta neelas aplalt Austria poliitiku Georg von Schōnereri rassistlikke pangermaani mõtisklusi. Ta ülistas Viini pikaaegse linnapea Karl Luegeri (kes oli ariosofiilise salaseltsi liige) demagoogilist juudiviha.

Hitler ei olnud selles mõttes mingi erand. Suur osa tema põlvkonnast, kes jõudis täisikka 20. sajandi hakul, oli vaimustuses „müstilisest, utoopilisest taassünnist“. (8) Neile Saksa ja Austria ühiskonna laiadele rahvahulkadele pakkusid piiriteadused ja okultism, Põhjala mütolooogia ja *new age*'i praktikad, *vōlkisch* usk ja germaani rahvaluule „vōimsat alternatiivi Valgustusajale, lubades näidata valgust nii kosmose kaugeimaisse nurkadesse kui ka sügavamatessse hingesoppidessse“ (9) Need mitmekūlgssed ja paindlikud üleloomulikud aated ja õpetused leidsid Esimesele ilmasōjale eelnenud aastakūmmnetel toetust miljonite ūlimoodsate, edumeelselt mõtleivate sakslaste ja austerlaste seas. (10)

Esimese peatüki eesmärk on kirjeldada üleloomulikke mõtteid ja tavasid, mille natsid pärast Esimest maailmasõda üle võtsid. (11) Kuigi need mõtted olid üsna muutlikud ja põimunud, jagunesid need laias laastus kolme subkultuuri vahel. Esimene oli aaria-germaani usk, rahvaluule ja mütoloogia, teine okultsed õpetused, sh teosofia, antroposofia ja ariosofia ning kolmas nn piiriteadused, mis ulatuvad astroloogiast, parapsühholoogiast ja radiesteesiast (pildamisest) maailmajääd teoriani.

Need subkultuurid mängisid natsismi esiletõususes tähtsat osa. Esiteks, ideoloogilise sisu poolest levitasid kõik kolm subkultuuri aateid ja õpetusi, mis kujundasid natside üleloomulikku kujuteldavat ja jätsid jälje laiemasse toetajaskonda. Teiseks, need subkultuurid seadustasid maailma mõistmisel esoteerilise ja piiriteadusliku lähenemise, mis oli aluseks natside arusaamale rassist ja ruumist, teadusest ja usust.

Allpool alustame aariagermaani usundi, rahvaluule ja Põhjala mütoloogia taassünni vaatlemisest „pika 19. sajandi vältel“, nimelt aastatel 1789–1914. Seejärel pöördume Austria-Saksa okultismi taassünni juurde 19. sajandi viimasel kolmandikul, keskendudes kolmele aastakümnele 1880ndatest kuni 1910ni. Lõpuks uurime sellega samal ajal rööbiti toimunud piiriteaduse kui täiesti seaduspärase uurimisala esiletõusu, tuues välja viisid, kuidas kõik kolm subkultuuri – aariagermaani usk, okultism, ja piiriteadus – tugevdasid üksteist Austria-Saksa üleloomuliku kujuteldava loomise käigus.

Aaria-germaani usk, rahvaluule ja Põhjala mütoloogia

Oma 1917. aasta loengus „Teadus kui kutsumus“ kuulutas Max Weber kiitlevalt: „Meie aega iseloomustab mõistuspärastamine, eelkõige „maailma pettekujutelmade lõhkumine.““ (12) Seda tähelepanekut tsiteeritakse tihti kui usu allakäigu ja teaduse tähtsuse tõusu tõendit 19. sajandi lõpus. Sellegipoolest kipuvad õpetlased jätma tähelepanuta Weberi järgmise lause: „Täpsemalt on kõige tähtsamad ja peenemad väärtused tõmbunud avalikust elust kas teispoolsesse müstilise elu maailma või otseste ja isiklike inimsuhete vendlusesse.“ (13)

Tänapäeva maailmas võib märgata pettumust tavapäraustes uskudes. Kuid samal ajal kerkivad esile tavausklikkuse uued vormid. See müüdi-igatus ja uuenenud usk saatusesse ja imedesse leidis aset väljaspool tavapäraseid usuasutusi. (14) Kui kirikus käimine 19. sajandil äkitselt vähenema hakkas, jätkasid sakslased ja austerlased tähenduse ja vaimsuse otsimist peavoolu riskis asemel vähem vahendavates salasektides. (15)

Haritlased kulutasid Teise Saksa Riigi tugevamaks kokkusidumiseks suure osa 19. sajandist muistsete müütide ja kangelaste taaselustamisele. Nad uurisid indoeuroopa ajalugu ja usku, otsisid romantilist asendust sellele, mida paljud sakslased pidasid prantslaste läbinisti ratsionalistlikuks kultuuriks ja inglaste flegmaatiliseks pragmaatiliseks. Nagu Ernst Bloch Kolmanda Riigi algusaastatel ütles, mütoloogia ja *völkisch* usk andsid fašistidele vahendi inimestega manipuleerimiseks. (16) Natsid ei oleks 1920.–30. aastatel saanud neid mõtteid poliitikas kasutada, kui neid ei oleks taaselustatud, õigemini (taas) leiutatud terve pika 19. sajandi vältel.

Müüdi-igatsus

Saksa rahvustunde esimesi virvendusi innustasid vararomantikud. Selle keskmes oli saksa rahvatavade ja mütoloogia kultus. Johann Wolfgang von Goethe oli esimesi romantilisi luuletajaid, kes valis kangelaseks saksa rahvaluule üleloomulikke tegelasi, olgu vampiiri „Korinthose möršjas“ või haldjakuninga „Metsavaimus“. Samas kaebles Goethe koos Friedrich Schilleriga Saksa isamaa puudumise üle. (17)

Goethe ja Schilleri kaasaegne Johann Gottfried Herder otsis saksa rahva juuri muistsetes saksa rahvajuttudes ja Põhjala mütoloogias. „Luuletaja on teda ümbritseva rahvuse looja,“ selgitas Herder, „Inimeste hinged on tema pihus, et neid juhtida“. (18) Johann Gottlieb Fichte ja Ernst Moritz Arndt ühendasid need aated „Kirjades saksa rahvale“ ja luuletuses „Saksa isamaa“ poolmüstilise rahvuse (*Volkstum*) mõttega. Friedrich Schelling lisas omalt poolt, et kõrgemaid rasse nagu germaanlased lahutab madalamatest rassidest vaimne erinevus. (19)

Romantiliste kirjanike, muusikute ja kunstnike noorem põlvkond, keda juhtisid vennad Grimmid ja Wagner, lõi sellele järjest arenevale paletile tugines saksa rahvuslikke müüte ja rahvajutte laiemale publikule. (20) Umbes kakssada Wilhelm ja Jacob Grimm ükshaaval kokku kogutud muinasjuttu, mida nad avaldasid rohkem kui neljakümne aasta jooksul, aitasid taasluua ehtsa „germaani“ (või „aaria“) kultuuri, keele ja identiteedi. Võrreldes prantsuse ja inglise muinasjuttudega on Grimmide lood vägivaldsemad, fantastilisemad ja toonilt (väidetavalt) rassistlikumad. Nende maailma täidavad üleloomulikud koletised – inimsööjad nõiad ja salanõu pidavad võlurid, pahelised juudid, neimajanus hinged, kujumuutvad loomad, manipuleerivad kurivaimud ja Saatan ise. (21) Sellegipoolest ülistasid saksa rahvuslased alates Grimmidest kuni Hitleri endani neid lugusid saksa *völkisch* mõtlemise aluste rajamise eest. (22)